

НАСЛЕЂЕ

АНДРЕЈА МИТРОВИЋА

Зборник радова са конференције
одржане поводом десет година
од смрти професора Митровића

Немања Радоњић (уредник)

1838

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

Наслеђе

Андреја Митровића

*Зборник радова са конференције
одржане поводом десет година од
смрти професора Мишировића*

*Немања Радоњић
(уредник)*

Наслеђе Андреја Мишировића
Зборник радова са конференције одржане поводом
десет година од смрти професора Мишировића
Доц. др Немања Радоњић (уредник)
Београд 2024.

Секретар издања
МА Лука Савчић

Издавач
Универзитет у Београду – Филозофски факултет
Чика Љубина 18–20, 11000 Београд, Србија
www.f.bg.ac.rs

За издавача
Проф. др Данијел Синани,
декан Филозофског факултета

Рецензенти
Проф. др Милан Ристовић,
редовни професор, Филозофски факултет Универзитета у Београду
Проф. др Дубравка Стојановић,
редовна професорка, Филозофски факултет Универзитета у Београду
Проф. др Радица Вучетић,
редовна професорка, Филозофски факултет Универзитета у Београду

Лекторша и коректорша
Светлана Стојковић

Дизајн корица
Миља Младеновић

Припрема за штампу
Досије студио, Београд

ISBN 978-86-6427-294-0

Објављивање ове публикације помогло је
Министарство науке, технолошког развоја и иновација.

Др Огњен Томић, истраживач-сарадник
 Институт за новију историју Србије, Београд
 omtomic@gmail.com

ПОЛИТИКА И ТРГОВИНА. ПРИМЕР ЈУГОСЛАВИЈЕ И ИТАЛИЈЕ 1963–1978.

Апстракт: У раду се анализира однос између трговинских и политичких односа, на основу стручне литературе и примера из односа Југославије и Италије у периоду од 1963. до 1978. године. Посматран је општи развој трговинских и политичких односа у овом периоду, као и појединачни случајеви. Детаљно су обрађене три кризе политичких односа (1967, 1970. и 1974) и њихов утицај на економске односе, као и две кризе у економским односима (1968. и 1974) и њихов утицај на политичке односе.

Кључне речи: међународна трговина, Хладни рат, односи Италије и Југославије, економска историја

Повезаност трговине и политике

Током већег дела људске историје, међународна трговина није била слободна. Од постанка цивилизације, различите државе, градови и локални властодршци тежили су да контролишу проток робе преко своје територије и да, по могућству, зараде што више од њеног царикења. С настанком модерних држава и експанзијом светске трговине, контрола над трговином постала је још значајнија. У периоду од XVI до XVIII века доминантна идеја постаје идеја меркантилизма, која се темељила на снажним протекционистичким мерама. Управо у овом периоду повезаност трговине и политике била је најочигледнија: трговински односи виђени су као средство за стицање доминације над супарничким државама. Циљ меркантилистичке политике био је једноставан: извести што више, а увести што мање, како би се зарадило што више племенитих метала за државну касу. Извоз је

за меркантилистичке идеологе увек био позитиван, док је увоз увек представљао нешто негативно.¹

Ову идеју први је оспорио Адам Смит у свом познатом делу „The Wealth of Nations“ (*Богатство народа*²), у коме је изложио своју теорију о апсолутним предностима.³ Ова теорија доказала је да се трговина може одвијати тако да обе стране буду добитнице и била је у оштром контрасту са ранијом меркантилистичком идејом која је на трговину гледала као на средство за стицање богатства (у виду племенитих метала) у односу на друге земље.

Идеје слободне трговине добијају на замаху у XIX веку; Дејвид Рикардо проширио је Смитову теорију о апсолутним предностима теоријом о компаративним предностима,⁴ помоћу које је доказао да је слободна трговина између земаља готово увек корисна за обе стране.⁵ Сходно овим новим економским сазнањима, однос политике и трговине се мења: многе земље прихватају принципе слободне трговине, а резултат је потписивање првих споразума о њеном спровођењу.⁶ Ипак, протекло је још пуно времена пре него што су идеје слободне трговине, у потпуности прихваћене. Иако су економисти од Рикарда па надаље били готово једногласни у оцени да је слободна трговина корисна, политичке елите и шире јавно мњење није лако прихватало ову идеју.⁷

- 1 Dominik Salvatore, *Međunarodna ekonomija*, (Beograd: Ekonomski fakultet 2009), 34–35.
- 2 Ова књига први пут је објављена у Лондону, 1776, у два тома, и имала је врло велики број издања (Adam Smith, *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. Vol. 1 & 2 (1 ed.), (London: W. Strahan, 1776)). За издање преведено на модеран енглески језик, вид. Adam Smith, *The Wealth of Nations: A Translation into Modern English*, Industrial Systems Research, 2015.
- 3 Према Смиту, ако једна земља производи једну врсту робе ефикасније (има апсолутну предност), али је мање ефикасна у производњи неке друге врсте робе у односу на другу земљу (има апсолутно заостајање), онда две земље могу да остваре трговинску размену на обострану корист. (Агнар Сандмо, *Историја економских идеја*, Београд: Службени гласник, 2013)
- 4 Према теорији компаративних предности, прва земља не мора имати апсолутну предност у производњи неког производа, односно друга земља може бити ефикаснија у производњи оба производа. Да би до размене дошло, довољно је да постоји релативна разлика у трошковима производње. На тај начин, земља ће се специјализовати за производњу производа код ког има већу компаративну предност. (Агнар Сандмо, *Историја економских идеја*, (Београд: Службени гласник, 2013)).
- 5 Robert Pahre, *Politics and Trade Cooperation in the Nineteenth Century: The “Agreeable Customs” of 1815–1914*, (Cambridge University Press, 2007), 47–49.
- 6 Исто, 51–52.
- 7 О овом феномену писао је Пол Кругман (Paul Krugman, *Ricardo’s Difficult Idea: Why Intellectuals Don’t Understand Comparative Advantage in: Gary Cook, The*

До значајнијег напретка у либерализацији међународне трговине дошло је након Другог светског рата. Развијене капиталистичке земље, предвођене САД, формирале су ГАТТ⁸ у Женеви 1947. године. Након краја Хладног рата, и бивше земље Варшавског пакта се прикључују ГАТТ-у, који се додатно проширује и постаје Светска трговинска организација (СТО), а осим СТО оснивају се и друге трговинске организације. Имајући све у виду, може се рећи да је међународна трговина у 21. веку слободнија, али и комплекснија него што је икада била у историји.⁹

Ипак, и пошто је установљен принцип слободне трговине и постигнут консензус да је она корисна за економски развој свих земаља, политички односи су често доводили до преиспитивања вредности ових бенефиција.¹⁰ Трговина и економска политика дуго су сматране „нижом политиком“, док су стратешка питања и питања безбедности сматрана „високом политиком“.¹¹ Ипак, седамдесетих и осамдесетих година двадесетог века, у академским круговима све више се писало о значају трговине као стратешком оружју за постизање политичких циљева и њеном утицају на политику. Са новом теоријом трговине¹²

Economics and Politics of International Trade, Freedom and Trade (Routledge Studies in the Modern World Economy, 1–10, 1998).

- 8 ГАТТ(GATT): *General agreement on tariffs and trade* је мултилатерални трговински уговор, потписан 1947. године у Женеви од стране 23 државе, са циљем елиминисања свих нецаринских баријера трговине и смањења царина између земаља потписница. У XX веку, у оквиру ГАТТ-а је одржано више рунди преговора током којих је проширен број држава чланица, као и број царинских концесија на које су се чланице обавезале. ГАТТ се 1995. реформисао у Светску трговинску организацију, која данас обухвата 164 државе чланице. Irwin, Douglas A. “The GATT in Historical Perspective”, *American Economic Review*, Vol. 85, No. 2, (May 1995), pp. 323–328.
- 9 John H. Barton et al., *The Evolution of the Trade Regime: Politics, Law, and Economics of the GATT and the WTO*, (Princeton: University Press, 2006), 213–215.
- 10 Gavin Fridell and Kate Ervine, “Trade Policy and Politics: From Comparative Advantage to Trade Gamble” in: *Beyond Free Trade: Alternative Approaches to Trade, Politics and Power*, edited by Gavin Fridell and Kate Ervine, (Palgrave Macmillan 2015), 287–297, 287–288.
- 11 John H. Barton et al., *The Evolution of the Trade Regime: Politics, Law, and Economics of the GATT and the WTO*, 205.
- 12 „Нова теорија трговине“ унела је два кључна концепта у традиционалну теорију трговине: растуће добитке од трговине са повећањем обима и утицај ефекта мреже на добитке од трговине. Иако је и нова теорија трговине потврђивала да су укупни добици од трговине већи са већом либерализацијом, она је истовремено дала и основа за оживљавање неких протекционистичких идеја (Paul Krugman, Introduction to “Empirical Studies of Strategic Trade Policy” in *Empirical Studies of Strategic Trade Policy* Press edited by Paul Krugman and Alasdair Smith, (University of Chicago, 1994, 1–10, 1–2.)

јавља се и теорија о „стратешкој трговини“. Појам стратешке трговине користи се да означи вођење трговинске политике засноване на стратешким, војним и политичким циљевима уместо на економским интересима.¹³ Неки аутори истичу да је до нарочитог прелома у међународној трговини дошло након светске економске кризе из 2008. године – трговина све више почиње да се користи као „оружје“ за постизање политичких циљева.¹⁴

Постоји више начина на који се трговина може искористити као средство за постизање политичких циљева.¹⁵ Најчешћи циљ коришћења трговине као оружја јесте да се оштети економија супарничке земље укидањем приступа домаћем тржишту за производе из те земље или циљаним извозом одређених производа како би се оштетила супарничка индустрија.¹⁶ Штета коју би претрпела привреда супарничке земље испољила би се кроз незадовољство привредне елите и опште популације, што доводи до притиска на владу да учини одређене политичке уступке.¹⁷ У случајевима када је то могуће, још ефикаснији метод за постизање циљева јесте директан удар на економске интересе политичке елите.¹⁸ Ипак, свака употреба трговине као оружја је опасна и може оштетити домаћу привреду једнако као и привреду земље која је предмет мера. Новији пример може се пронаћи у протекционистичким мерама које је амерички председник Доналд Трамп 2018. године предузео против НР Кине, а које су нанеле више штете америчкој него кинеској привреди.¹⁹ Други метод је да се само подржава домаћа привреда, с намером да се оствари доминација на тржишту друге земље, што је знатно префињенији начин да се утиче на привреду супарничке земље.²⁰ Коначно, требало би споменути да постоји и тактика да се трговина појединачним произ-

13 Исто, 1–10, 5.

14 Rebecca Harding and Jack Harding, *The Weaponization of Trade: The Great Unbalancing of Politics and Economics (Perspectives)*, (London: Publishing Partnership, 2017).

15 Robert Pahre, *Politics and Trade Cooperation in the Nineteenth Century: The “Agreeable Customs” of 1815–1914*, (Cambridge: University Press, 2007).

16 Rebecca Harding and Jack Harding, *The Weaponization of Trade: The Great Unbalancing of Politics and Economics (Perspectives)*, (London: Publishing Partnership 2017).

17 Paul Krugman, Introduction to “Empirical Studies of Strategic Trade Policy” in: *Empirical Studies of Strategic Trade Policy* Press edited by Paul Krugman and Alasdair Smith, University of Chicago, 1994, 1–10, 3.

18 Robert Pahre, *Politics and Trade Cooperation in the Nineteenth Century: The “Agreeable Customs” of 1815–1914*, (Cambridge: University Press, 2007).

19 Miaojie Yu, *China-US Trade War And Trade Talk*, (Springer 2020), 72.

20 Paul Krugman, Introduction to “Empirical Studies of Strategic Trade Policy” in Paul Krugman and Alasdair Smith, (editors) *Empirical Studies of Strategic Trade Policy*, (University of Chicago Press, 1994), 1–10, 5.

водом користи да се ускрати тај производ некој земљи – обично је у питању неки стратешки ресурс, попут уранијума.²¹

Трговина социјалистичких и капиталистичких земаља била је много развијенија него што би на то наводило стање у њиховим политичким односима, што је још један пример у коме су економски односи успевали да заобиђу политичке околности. Посебно развијена трговина била је између Источне и Западне Немачке, Аустрије и Мађарске и других земаља које су биле традиционални трговински партнери и пре 1945. године.²² Трговинска размена Италије и Југославије представљала је још један пример плодне сарадње између капиталистичке и социјалистичке земље. Подстакнута бољим политичким односима након решења граничног питања потписивањем Лондонског меморандума 1954. године, трговина између ове две земље либерализована је новим трговинским споразумом из 1963. године.²³ С обзиром на то да је 1966. године Југославија приступила ГАТТ-у као пуноправна чланица, новим трговинским споразумом са Италијом из 1967. године робна размена досегла је степен либерализације који је Италија имала са било којом другом капиталистичком земљом ван Европске економске заједнице²⁴. Ипак, без обзира на то што су политички односи две земље, уз одређене успоне и падове, наставили да се побољшавају све до коначног и формалног решења свих отворених питања потписивањем Осимских споразума 1975. године, економски односи имали су сасвим другачији ток. Након почетног успона, трговинска размена између две земље доживела је неколико криза од којих се никада није опоравила, због чега је стање економске размене 1978. године било лошије него петнаест година раније. У овом раду, фокус истраживања био је на три кризе у политичким односима Југославије и Италије (1967, 1970. и 1974. године) и две кризе у трговинским односима (1968. и 1974).

Проучавање економске историје и нарочито односа између политике и економије јесте, према Андреју Митровићу, један од „нај-садржајнијих задатака историографије.“²⁵ Професор Митровић је

21 Rebecka Harding and Jack Harding, *The Weaponization of Trade: The Great Unbalancing of Politics and Economics (Perspectives)*, (London: Publishing Partnership 2017).

22 Ian Jackson, *The Economic Cold War: America, Britain, and East-West Trade, 1948–63*, New York: Palgrave 2001, 45–51, вид. и Michael Mastanduno, *Economic Containment CoCom and the Politics of East-West Trade*, Cornell University Press. 2019.

23 ДАМСП, ПА, 411976, Извештај о економским преговорима са Италијом, одржаним у Риму од 25. фебруара до 23. марта 1963, 1–2.

24 Ognjen, Tomić, “Examples of Informal Practices in Yugoslavia’s Trade Relations with Italy in the 1960s and 1970s, *Currents of History/Tokovi istorije* 3/2022, Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2022, 175–198, 177.

25 Андреј Митровић, *Расправљање са Клио*, (Сарајево, 1991), 115.

истицао неопходност повезивања знања из других области како би се добила целовита слика неких историјских догађаја.²⁶ Својим делима о страним банкама у Србији²⁷ и о историји Народне банке Србије²⁸ Митровић је ударио темеље модерног проучавања економске историје у Србији. У том смислу, ово истраживање, показивањем значаја повезаности трговине и политике ради разумевања историје као целовитог процеса, још једном потврђује далекосежност утицаја коју је имао професор Митровић на развој историографије.²⁹

Кризе у политичким односима и трговинска размена

Југословенско-италијански односи су од 1954. године³⁰ имали стабилну узлазну путању, уз свега неколико криза. Од 1963. године, могу се издвојити три значајније кризне ситуације које су довеле до привременог заостравања односа. Прва таква ситуација десила се у јануару 1967. године када су трговински преговори, који су били у

26 Весна Алексић, „Андреј Митровић о важности изучавања економске историје“, *Годишњак за друштвену историју*, 2/2014, Београд: Удружење за друштвену историју, 69–77, 74–75.

27 Андреј Митровић, *Стране банке у Србији 1878–1914: Политика, процес, европски оквир*, (Београд, 2004).

28 Андреј Митровић, *Народна банка, 1884–2004*, (Београд, 2004).

29 Андреј Митровић, *Процес истраживања Клио, Оиледи о историјском у историографији*, (Београд, 1996), 68.

30 Након краја Другог светског, од спорних територија на граници између Југославије и Италије створена је Слободна територија Трста (СТТ), подељена на зону А, која је обухватала град Трст и зону Б која је обухватала његово залеђе. Зона А имала је италијанску већину и била је под контролом британских и америчких трупа, док је зона Б имала југословенску већину и била је под југословенском војном управом. Обе државе полагале су право на читаву СТТ. Након дугог периода напетости између две стране, 1954. године у Лондону, потписан је Меморандум о сагласности, којим је зона А де факто постала део Италије, а зона Б део Југославије. (Dragan Bogetić, Bojan Dimitrijević, *Tršćanska kriza 1945–1954: vojno-politički aspekti*, /Institut za savremenu istoriju, Beograd 2009/). Вид. и S. Mišić, “Normalisation of Political Relations between Yugoslavia and Italy after the Memorandum of Understanding of 1954”, in: *Serbian-Italian Relations: History and the Modern Times*, Srđan Rudić, Antonello Biagini (eds), (Belgrade: The Institute of History Belgrade; Sapienza Roma: University of Rome, Research center SEMAS, 2015); Miljan Milkić, *Tršćanska kriza u vojno-političkim odnosima Jugoslavije sa velikim silama 1943–1947*, (Beograd, Institut za noviju istoriju Srbije, 2012), 97–98; Миљан Милкић, „Формирање и организација југословенске војне управе на Слободној територији Трста 1947–1954. године“, *Војноисторијски гласник* 2/2008, 53–69, 55.

току између две земље у том тренутку, изненада прекинути од стране Италије. Италијански амбасадор у Београду Роберто Дучи затражио је хитан пријем код државног секретара за спољне послове Марка Никезића, током којег му је предао демарш у вези са југословенским деловањем у зони Б. Италији је сметало то што је Југославија почела да издаје личне карте у зони Б, која је, по италијанском виђењу, и даље била територија у провизорном статусу. Никезић је одговорио да Југославија на зону Б гледа исто као и Италија на зону А и да не види разлог да, с обзиром на то да је Италија већ почела са пуним укључењем те територије у свој правни систем, Југославија не учини исто са зоном Б.³¹ Прекидање трговинских преговора требало је да буде вид притиска на Југославију будући да је током трговинских преговора требало да буде договорено укидање заштитне клаузуле уз трговински уговор, што је погодновало Југославији. На тај начин, у овом случају, може се рећи да су се трговински и политички интереси директно сукобили – Италија је покушавала да искористи југословенску заинтересованост за решење трговинских услова како би добила уступке на политичком плану. Ипак, чини се да је ова процена била погрешна. У анализи југословенске амбасаде у Риму из фебруара 1967. године износи се запажање да је „Италија очигледно преценила значај укидања заштитне клаузуле за Југославију“. Ово питање једноставно није било довољно значајно да се учине било какви политички уступци у зони Б.³²

С обзиром на то да ниједна страна није желела да попусти око наведеног питања, у наредном периоду уследио је својеврсни „рат нотама“.³³ Две стране су током читавог пролећа 1967. године размењивале оштре дипломатске ноте. „Рат“ је завршен у јуну 1967. помирљивом констатацијом да две стране различито тумаче лондонски Меморандум о сагласности, али да то не би смело да буде препрека за развијање добросуседских односа.³⁴ Будући да је Италија започела овај дипломатски сукоб с намером да Југославија престане са издавањем личних карата у зони Б, а да до тога није дошло, овакав завршетак може се сматрати југословенском дипломатском победом. Разлози за овакав исход били су једним делом политички – слабост

31 ДАМСП, ПА, 42874, Забелешка о разговору државног секретара за иностране послове М. Никезића са италијанским амбасадором Р. Дучијем, 20. јануар 1967.

32 ДАМСП, ПА, 44196, писмо Амбасаде СФРЈ у Риму ДСИП-у, 1. фебруар 1967.

33 ДАМСП, ПА, 416334, ДСИП Амбасади СФРЈ у Риму: Југословенско-италијански односи, 2. јун 1967.

34 ДАМСП, ПА, 418181, Забелешка о разговору југословенског амбасадора И. Вејводе са амбасадором Италије Р. Дучијем, 1. јун 1967.

и нејединство италијанске владе узроковани расколом између министра спољних послова Аминтореа Фанфанија (који је започео сукоб) и премијера Алда Мора, који није желео да квари односе с Југославијом.³⁵ Ипак, постојало је и економско објашњење зашто се овај сукоб тако завршио.

Пре свега, иако су трговински преговори били прекинути, југословенско-италијанска робна размена одвијала се непрекинуто – штавише, робна размена у 1967. години досегла је рекордан ниво у односу на претходне године.³⁶ Одлагање трговинских преговора и самим тим одлагање потписивања новог трговинског споразума без заштитне клаузуле били су само од формалног и мањег практичног значаја за Југославију, и никако нису били довољни да нашкоде југословенској привреди и принуде владу на политичке уступке. Италија није престала да увози ниједан југословенски производ и није се повукла ни из једног заједничког улагања – италијанска привреда није била спремна за такве жртве због питања издавања личних карата у зони Б. Штавише, италијанска влада је била спремна на економске уступке како би спречила погоршање односа с Југославијом. У фебруару 1967. године, саветник италијанске владе Фолки саопштио је југословенској влади да је донета одлука да се увећа контингент текстила који је Југославија могла да извози у Италију за 10%. Фолки је истакао да Италија тим поступком жели да покаже да не би требало да постојећи неспоразуми утичу на привредну сарадњу две земље.³⁷

Италијанска јавност и привредници такође су видели у овом заостравању односа с Југославијом само политичку игру Аминтора Фанфанија и нису желели да му пруже подршку.³⁸ Штавише, управо у овом периоду, најтиражнији италијански економски лист *Il Sole –24 Ore*, објавио је серију чланака о југословенској привреди и могућностима југословенско-италијанске сарадње.³⁹ Ови чланци су у Југославији оцењени врло позитивно с обзиром на то да су похвално говорили о југословенским напорима у спровођењу привредне реформе

35 ДАМСП, ПА, 44021, телеграм Амбасаде СФРЈ у Риму ДСИП-у, 2. фебруар 1967.

36 ДАМСП, ПА, 45658, Годишњи извештај за 1967. годину, Генерални конзулат у Милану, 12. фебруар 1968. Робна размена са Италијом порасла је 32,4%, а учешће Италије у југословенској спољној трговини порасло је на близу 16% (*Статистички годишњак СФРЈ за 1971*, Савезни завод за статистику: Београд 1971, 205.)

37 ДАМСП, ПА, 46585 Забелешка о разговору Звонка Лучића са Фолкијем, министром саветником Италијанске амбасаде, 22. фебруар 1967.

38 ДАМСП, ПА, 416336, Забелешка о разговору саветника државног секретара С. Прице са италијанским амбасадором Р. Дучијем, 16. мај 1967.

39 *Il sole-24ore*, 19–30. јун 1967.

и изнели тачне податке о југословенској привреди.⁴⁰ С обзиром на то да је *Il Sole –24 Ore* био лист наклоњен италијанским привредним круговима, и био под њиховим снажним утицајем, може се закључити да је његово писање добрим делом осликавало расположење у тим круговима, нарочито на индустријском северу Италије.

С друге стране, Југославија је била врло одлучна у одбрани својих права у зони Б. Ова одлучност огледала се и у примени рестриктивних мера према италијанском увозу. С обзиром на то да је Југославија пре само годину дана постала чланица ГАТТ-а, и морала да се придржава међународних споразума о трговини, рестриктивне мере због политичких разлога морале су бити спроведене у тајности.⁴¹ На строго поверљивом међуресорном састанку у Савезном секретаријату за спољну трговину, одржаном 23. фебруара, договорено је доношење рестриктивних мера на увоз из Италије као одговор на прекидање трговинских преговора и политички притисак у вези с односима према зони Б. Најлакши начин да се оваква мера спроведе без доказа да је реч о политичким разлозима за смањење увоза из Италије био је да се циљају производи са листе „условно слободног увоза“, што је значило да је увоз тих производа био слободан у Југославију све док су сви потребни услови испуњени. С обзиром на то да је ово била прилично слободно формулисан критеријум, југословенска влада није имала потешкоћа да пронађе „економске разлоге“ због којих поједини италијански производи више нису били добродошли у Југославију.⁴² Ипак, без обзира на тајност ових мера и непостојање чврстих доказа о дискриминацији, није прошло пуно времена пре него што је италијанска страна приметила да се нешто „дешава“ с њеним извозом у Југославију. У јуну 1967, саветник италијанске амбасаде Фолки приметио је, у разговору с начелником Друге управе ДСИП-а Лучићем, да је, према статистичким подацима, италијански извоз у Југославију стагнирао у првих пет месеци текуће године, док је извоз из СР Немачке порастао за чак 40%.⁴³

40 ДАМСП, ПА, 420099, шиф. телеграм, Амбасада СФРЈ у Риму, ДСИП-у, 2. јун 1967.

41 ГАТТ је дозвољавао својим чланицама рестриктивне мере према увозу из других земаља само на основу економски оправданих разлога (дампинг цене, платнобилансне тешкоће итд.) John H. Barton et al., *The Evolution of the Trade Regime: Politics, Law, and Economics of the GATT and the WTO*, (Princeton: University Press, 2006).

42 АЈ 751–6, строго поверљиво, Писмо Бориса Шнудерла, подсекретара у СССТ, ДСИП-у, 24. фебруар 1967.

43 ДАМСП, ПА, 422190 Забелешка о разговору начелника Друге управе З. Лучића са Фолкијем, министром саветником италијанске амбасаде, 20. јун 1967.

С обзиром на непостојање доказа о југословенским рестриктивним мерама, Фолки се извинио за „инсинуацију“ и додао да је у питању његово „гласно размишљање“ о међусобним трговинским односима, а никако оптужба. Лучић је одлучно негирао било какве рестриктивне мере са југословенске стране (без обзира на то што су оне заиста постојале) и изразио уверење да је у питању „само тренутно стање“ у трговинским односима.⁴⁴ У архивским документима није било могуће пронаћи податак о томе када су ове тајне рестриктивне мере укинуте, али имајући све у виду, може се претпоставити да је до тога дошло чим су изглађени дипломатски односи и обновљени трговински преговори.

Из овог примера могуће је извести неколико закључака о односу трговине и политике. Потврђено је да рестриктивне економске мере функционишу само онда када могу да нашкоде круговима у земљи који су политички утицајни. Италијанска санкција прекида трговинских преговора није нашкодила Југославији нити ју је присилила да попусти, иако је формално била јасно показана. С друге стране, иако су југословенске рестриктивне мере према италијанском увозу биле донете у тајности, њихов ефекат је био јасно видљив италијанским привредницима и довео је до притиска на италијанску владу. На овом примеру може се видети да трговински и уопште економски односи не зависе много од формалног статуса у коме се налазе, али да практична промена односа може знатно утицати и на политику. Италијанска влада била је нарочито осетљива на утицај привредних кругова, што је Југославија у овом случају вешто искористила да добије концесије на политичком плану економским притиском. Југославија се у овом случају такође јавља и као носилац става да су политички и безбедносни интереси изнад економских, што се види из тога што је југословенска влада била спремна да оштети економске односе са Италијом зарад мање победе на дипломатском плану.

Још један случај погоршања политичких односа десио се у децембру 1970. године. Неколико месеци раније, две стране су договорале посету Јосипа Броза Тита Италији. Требало је да то буде узвратна посета, с обзиром на то да је италијански председник Ђузепе Сарагат посетио Југославију годину дана раније. Посета је договорена за децембар 1970. године, али су две стране имале различите погледе о њеном значају. Југославија је инсистирала да посета треба да буде искоришћена као подстицај за развијање односа и решавање отворених питања. Италијанска страна избегавала је да се обавезе на конкретнија обећања о разговорима о отвореним питањима,

44 Исто.

плашећи се реакције своје јавности.⁴⁵ Ускоро је ситуација додатно отежана: италијански лист *Тетро* објавио је текст у коме је обелодањено постојање тајних преговора између две државе о пограничном подручју, што је изазвало оштру реакцију италијанских десничарских кругова. Бранећи се од интерпелације посланика из редова десничарске МСИ и сопствене Демохришћанске партије, министар иностраних послова Алдо Моро одговорио је да током предстојећих разговора с Титом италијанска страна неће узети у разматрање никакво одрицање од „леgitимних националних интереса“. Ова изјава италијанског премијера изазвала је оштру реакцију у Југославији будући да је помињање „леgitимних националних интереса“, у контексту разговора о зони Б, протумачено као покушај Италије да поново отвори питање границе. У Југославији је одлучено да се као одговор на ову изјаву откаже посета Јосипа Броза Тита Италији: тиме се желело показати Италији да Југославија неће трпети никакве претензије Италије на зону Б и да је спремна на заоштравање односа ако до тога дође.⁴⁶ Криза у односима потрајала је читав децембар и решена је тек 21. јануара када је Алдо Моро дао нову изјаву у спољнополитичком одбору италијанског парламента којом је задовољио југословенску страну.⁴⁷

Последице ове кризе у политичким односима тешко је видети у трговинској размени Југославије и Италије, с обзиром на кратак временски период трајања кризе. Ипак, чини се да је утицај на економске односе у овом случају био минималан. Југословенско-италијански трговински односи већ су 1970. године прешли у надлежност Европске економске заједнице. Италија више није имала инструменте за притисак које је искористила три године раније. Негативан утицај на економске односе могао би се извести из самог одлагања посете до којег је дошло, с обзиром на очекиване позитивне ефекте посете на развој економске сарадње. Ипак, доступни документи и подаци о робној размени након што је посета остварена (у априлу 1971) говоре да су позитивни ефекти ове посете били врло слаби. Југословенско-италијанска размена неповољно се развијала током 1970. и 1971. године, без обзира на политичке односе који су, након краткотрајне кризе, наставили да се побољшавају. Иако су Југославија и ЕЕЗ потписале нови трговински споразум у марту 1970. године, којим је макар делимично превазиђен проблем извоза југословенског говеђег

45 Saša Mišić, *Poseta Josipa Broza Tita Italiji 1971. godine*, u: *Tito – viđenja i tumačenja*, Olga Manojlović Pintar (ur.), (Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2011), 512.

46 Исто, 514–515.

47 Исто, 516.

меса у земље ЕЕЗ, ефекти овог споразума почели су да се виде тек 1972. године.⁴⁸ Према томе, политички и економски односи су се у периоду 1970–1972. кретали у потпуно супротном смеру – док су се политички односи побољшавали, што је било крунисано састанком два министра спољних послова у Венецији у фебруару 1972. године,⁴⁹ економски односи налазили су се у периоду кризе. С обзиром на то да су оба процеса била процеси дужег трајања, релативно кратка криза из децембра 1970. године није оставила трага ни на један од њих, односно није се пренела на економско поље.

Трећа криза политичких односа избила је почетком 1974. године и била је најозбиљнија криза од потписивања Лондонског меморандума 1954. године. Ова криза довела је две земље готово на ивицу рата. У јануару 1974, југословенске власти су поставиле табле с натписом „СФР Југославија – СР Словенија“ на граничним прелазима између зона А и Б, чиме је најнепосредније истакнут став да је гранично питање између две државе затворено.⁵⁰ Преговори о дефинитивном разграничењу у том тренутку још увек нису били готови иако су се налазили у унапредованој фази и вођени су у тајности. Услед тога не чуди што је италијанска реакција била врло бурна. Као и у претходним случајевима, две стране су се упустиле у „рат“ дипломатским нотама и саопштењима, али је овог пута ситуација била знатно заостренија. Југославија је била одлучна да по сваку цену „одбрани“ свој интегритет у зони Б, који је симболично био представљен постављањем табли на граничном прелазу. Савезно извршно веће је предузело широку акцију која је имала за циљ да активира домаћу јавност преко медија (што је убрзо довело до масовних манифестација и јавних протеста против италијанске владе), као и да обавести међународну заједницу (у првом реду УН и велике силе) о „италијанским претензијама“ на југословенску територију.⁵¹ Као крунски доказ југословенске решености да брани свој суверени-

48 AJ, 751–767, Извештај генералног конзулата у Милану о актуелним привредним кретањима Италије и нека запажања о нашем извозу у Италију, за 1973, 28. септембар 1973.

49 Saša Mišić, “A Difficult Reconciliation on the Adriatic. The Yugoslav Road to the Osimo Agreements of 1975”, in: *Italy and Tito’s Yugoslavia in the Age of the International Detente*, Massimo Buccarelli, Luca Micheletta, Luciano Monzali and Luca Riccardi (eds), (Brussels: P.I.E. Peter Lang, 2016), 249–285, 266–267.

50 Saša Mišić, *Pomirenje na Jadranu. Jugoslavija i Italija na putu ka Osimskim sporazumima iz 1975*, (Beograd: Fakultet političkih nauka, 2018), 81.

51 Saša Mišić, “A Difficult Reconciliation on the Adriatic. The Yugoslav Road to the Osimo Agreements of 1975”, in: *Italy and Tito’s Yugoslavia in the Age of the International Detente*, Massimo Buccarelli, Luca Micheletta, Luciano Monzali and Luca Riccardi (eds), (Brussels: P.I.E. Peter Lang, 2016), 256–259.

тет, 23. марта 1974. на демаркациону линију са Италијом послата је и војска, у снази од пет пешадијских батаљона. Овако оштра југословенска реакција затекла је Италију неспремном – чинило се да италијанска страна није желела да иде даље од размене нота као и у претходним случајевима. Ипак, Италија није желела да се повуче из спора, јер би то значило прихватање става да је граница дефинитивна, што би значајно ослабило њену преговарачку позицију. Услед тога, криза се наставила и наредних месеци. Две стране су наставиле да размењују оштре ноте и саопштења, а штампа у Југославији, Италији и другим земљама је помно пратила и преносила развој догађаја. Међутим, убрзо је постало јасно да ниједна страна не жели да даље ескалира ситуацију. Без обзира на званичне непомирљиве и запаљиве изјаве, у другој половини маја 1974. године две стране су поново отпочеле тајне преговоре о разграничењу. Док су преговори о разграничењу у тајности наставили да се развијају, спор између две државе на званичном нивоу трајао је још неколико месеци пре него што се постепено „угасио“.⁵²

Као и у 1967. године, Југославија је поново предузела економске мере како би оштетила италијанске привреднике и извршила притисак на владу Италије да попусти у дипломатској преписци. Овог пута циљан је Трст, који је виђен као центар антијугословенске агенде у Италији. С обзиром на то да се у последњих петнаест година Трст етаблирао као значајна туристичка локација за југословенске туристе, који су у Трсту куповали велику количину западне робе,⁵³ југословенске власти одлучиле су да нашкоде тршћанској привреди тако што ће смањити број Југословена који су путовали у Трст.⁵⁴ Ово је постигнуто на неколико начина: туристичким организацијама је наложено да смање број својих аранжмана у Трст, републичким органима је препоручено да смање број издавања пасоша за грађане који су планирали да иду у Италију, а на граничним прелазима ка Италији циљано су пооштрене граничне контроле како би се путовање у Трст отежало и путницима учинило мање привлачним.⁵⁵ Ове

52 Saša Mišić, *Pomirenje na Jadranu. Jugoslavija i Italija na putu ka Osimskim sporazumima iz 1975.* (Beograd: Fakultet političkih nauka, 2018), 311–313.

53 О југословенској конзументичкој пракси у Трсту вид. Петар Драгишић, „Како је Трст постао 'наш'. Југословенска конзументичка пракса у Трсту шездесетих и седамдесетих година“, у: *Традиција и трансформација: транснационална искуства југословенске историје: зборник радова*. Књ. 2 / (ур. Олга Манојловић Пинтар, Вера Гудац Додић), (Београд: Институт за новију историју Србије 2019), 227–241.

54 Saša Mišić, *Pomirenje na Jadranu. Jugoslavija i Italija na putu ka Osimskim sporazumima iz 1975.* (Beograd: Fakultet političkih nauka, 2018), 306–307.

55 Исто, 307.

мере су дале резултате: већ крајем марта 1974. године забележено је за трећину мање прелазака границе са Италијом од стране југословенских грађана.⁵⁶ Ипак, за разлику од претходног случаја, овог пута је и југословенска привреда била у опасности. Италијански туристи који су сваке године летовали у Далмацији доносили су велики девизни прилив југословенској привреди. Услед напетих међудржавних односа, антииталијанске кампање у југословенским медијима и већ поменутих појачаних граничних контрола, југословенска представништва у Италији бележила су све већу забринутост и оклевање италијанских туриста да посете Југославију. Услед тога Југославија је истовремено спровела и опсежне мере како би олакшала улазак италијанских туриста у земљу: граничне контроле су према Италијанима ублажене (иако су и даље биле пооштрене према Југословенима), а антииталијанска кампања нестала је из штампе и сузбијана је у јавности.⁵⁷ Занимљиво је приметити како се југословенска тактика према овом питању знатно променила у неколико месеци од избијања кризе у јануару 1974. Док је на почетку била на снази снажна реторика која је подразумевала и мобилизацију трупа, масовне протесте и оштре наслове у штампи, са приближавањем туристичке сезоне и продубљивањем економске кризе у односима са Италијом прешло се на другу, знатно опрезнију и лукавију тактику. У овом случају, постојање дугогодишњих економских веза знатно је допринело жељи обе стране да се криза савлада и да се односи врате на пређашњи ниво. Ипак, иако су трговински односи, уопштено говорећи, били знатно развијенији између две земље него за време ранијих тршћанских криза (на пример 1954), криза у политичким односима настала је управо у тренутку када су и економски односи пролазили кроз дубоку кризу, али из сасвим других разлога. Након избијања енергетске кризе у јесен 1973. године, Европска економска заједница, и Италија, чији је она била део, увела је рестриктивне мере на увоз југословенских производа како би покушала да смањи растући трговински дефицит настао због повећаних цена нафте.⁵⁸ Упркос томе што су ЕЕЗ и Југославија потписале нови трговински споразум 1973. године,

56 Исто.

57 Исто, 308.

58 Нафтна криза: након избијања Јом-Кипурског рата између Израела и арапских земаља у октобру 1973. године, арапске земље произвођачице нафте увеле су ембарго на извоз нафте у САД и друге западне земље, као вид притиска како би израелске снаге напустиле окупиране територије Египта и Сирије. Цена нафте, која је дуго стагнирала, на незадовољство земаља извозница нафте у развоју, скочила је са 3 на 12 долара за само три месеца. Осим ембарга, земље ОАПЕК-а и неке земље ОПЕК-а договориле су и месечно смањење производње нафте за 5%. Ембарго је укинут у марту 1974, али трајне последице по трговину нафтом

који је подразумевао и уговор о извозу југословенског беби бифа, ЕЕЗ је увела забрану увоза свежег меса из Југославије 21. фебруара 1974.⁵⁹ Ипак, оно што изненађује у овом случају јесте оштра одвојеност економских и политичких питања. Пример за то можемо пронаћи у састанку два министра спољне трговине 27. и 28. фебруара у Риму, Ђанматеа Матеотија и Енука Лудвигера. Иако се овај састанак десио у јеку врло оштре дипломатске полемике између Италије и Југославије, на њему ниједном речју није поменуто гранично питање – уместо тога, две стране су покушавале да пронађу заједничко решење за проблем југословенског дефицита.⁶⁰ Италијански министар изразио је неслагање с мерама ЕЕЗ којима се бранио увоз свежег меса и обећао подршку Италије Југославији у разговорима са Заједницом. Белешке о овом састанку делују готово невероватно ако се узме у обзир оно што се у том тренутку дешавало између две стране на дипломатском нивоу и у италијанској и југословенској штампи. Ипак, без обзира на добру вољу италијанске стране у решавању економских проблема, могућности италијанског министарства, као и саме владе, биле су ограничене, с обзиром на то да је италијанска спољна трговина била у надлежности ЕЕЗ. Енергетска криза и продужена забрана увоза југословенског меса у Италију трајно су оштетиле југословенско-италијанске трговинске односе, који су имали негативан ток и у наредним годинама, без обзира на значајно побољшање политичких односа.⁶¹

Кризе у трговинским односима и политички односи

У овом истраживању биће узете у обзир две кризе у трговинским односима и испитана њихова релација са политичким односима Италије и Југославије. Важно је напоменути да су добри економски односи допринели развоју политичких односа у периоду прве половине шездесетих година. Управо је плодна економска размена била покретач поновних међусобних посета југословенских и италијанских државника које су отпочеле посетом секретара иностраних послова

су остале и након њега. (Ronald A. Johnson “The Impact of Rising Oil Prices on the Major Foreign Industrial Countries.” *Federal Reserve Bulletin*, 66/1980, 817–824).

59 Benedetto Zaccaria, *The EEC's Yugoslav Policy in Cold War Europe, 1968–1980*, (London: Palgrave Macmillan, 2016), 75.

60 AJ, 751–967, Извештај о путовању савезног секретара Е. Лудвигера у Италију, 3. март 1974.

61 Bendetto Zaccaria, *The EEC's Yugoslav Policy in Cold War Europe, 1968–1980*, 76–78.

Југославије Коче Поповића Италији у децембру 1960. године.⁶² Ипак, након периода константног успона међусобне размене, 1968. године долази до прве кризе у трговини. Југословенски извоз у Италију се у овој години смањило, док је увоз из Италије значајно порастао, што је резултирало до тада рекордним дефицитом платног биланса од 53 милијарде лира, односно око 17% билатералне размене.⁶³ Осим економских разлога који су били узроковани стањем на светском тржишту и у два привредама, на овако негативан резултат трговинске размене утицале су и одређене рестриктивне мере које су две стране увеле. Италија је на рестриктивном режиму држала шест група југословенских производа: живу стоку, свеже месо, памучне тканине, нитроцелулозу, феролегуре и етил-ацетат. Увоз већине ових производа био је ограничен због жалби италијанске индустрије на превише ниске југословенске цене и превелике количине производа, који су претили да поремете италијанско тржиште. Југославија је ове оптужбе сматрала неутемељеним и оптуживала је италијанску индустрију да штити свој монополистички положај и вештачки високе цене.⁶⁴ Као одговор на италијанске рестриктивне мере и повећање трговинског дефицита, Југославија је у априлу 1968. године ставила велики број производа (аутомобили, аутобуси, електрични апарати за домаћинство, телевизори...) на режим увозних и извозних дозвола. Иако у теорији ова мера није била усмерена ни према једној земљи специфично, у образложењу доношења ове одлуке наводи се да је предвиђено да се дозволе за увоз ових производа из источноевропских земаља издају аутоматски, док је најстрожи режим предвиђен за Италију и Немачку.⁶⁵

Ипак, знатно већи проблем у међусобној размени представљало је смањење извоза говеђег меса из Југославије у Италију. Овај производ, који је годинама представљао најважнији део југословенског извоза у Италију, био је знатно погођен ступањем на снагу протекционистичких мера ЕЕЗ којих је Италија морала да се придржава. Ове мере су усвојене на захтев Француске, која је желела да заштити своју пољопривредну производњу, и довеле су до смањења извоза југословенског меса за готово 50% у 1968.⁶⁶

62 Saša Mišić, *Pomirenje na Jadranu. Jugoslavija i Italija na putu ka Osimskim sporazumima iz 1975*, (Beograd: Fakultet političkih nauka, 2018), 306–307, 21.

63 *Annuario statistico italiano 1971*, Roma: Istituto centrale di statistica 1971, 300.

64 ДАМСП, ПА, 42774, Годишњи извештај за 1969. годину, генерални конзулат у Милану, 24. јануар 1970.

65 АЈ, 751–112, Образложење уз Предлог одлуке о изменама Одлуке о одређивању робе чији је извоз и увоз регулисан, 23. април 1968.

66 Вредност извоза свежег меса из Југославије у Италију опала је са 860 милиона динара 1967. године на 468 милиона динара 1968. године (*Статистички годишњак СФРЈ 1971*, Савезни завод за статистику: Београд, 1971, 211).

Занимљиво је да се ова криза у економских односима поклопила с периодом знатног побољшања политичких односа. Управо у тренутку док је криза у трговинским односима била на врхунцу, дошло је до преломног тренутка у билатералним односима. Након инвазије земаља Варшавског пакта на Чехословачку у августу 1968. године, југословенска влада била је забринута да би совјетске трупе могле да нападну и Југославију у жељи да је врате у своју сферу утицаја. У тако напетом ситуацији, постојала је забринутост да би Италија могла да искористи нерешено гранично питање и угрози југословенску западну границу. Ипак, десило се управо супротно: италијански министар спољних послова Ђузепе Медичи дао је гаранције југословенском амбасадору Срђи Прици да Италија неће искористити прилику да покреће гранично питање и да је југословенска западна граница безбедна. Овакав италијански став наишао је на одобравање у Југославији и довео је до знатног попуштања напетости у међусобним односима: у наредном периоду на обе стране било је јавних манифестација пријатељства и жеље за добросуседским односима. На тајном, дипломатском нивоу, две стране почеле су преговоре о разграничењу, полазећи од италијанског предлога у 18 тачака за решавање „отворених питања“ између две стране, који је предат Југославији почетком октобра 1968. године.⁶⁷

Криза у трговинским односима из 1968. године и знатно побољшање политичких односа у исто време упућују на закључак да се негативне појаве у економским односима нису преносиле и на политичко поље. Штавише, у наредном периоду, управо због добрих политичких односа који су постојали, две стране су, након дуготрајних преговора, постигле трговински споразум у марту 1970. године, којим је макар делимично решено питање извоза југословенског беби бифа.⁶⁸

Друга криза у трговинским односима, која је избила почетком 1974. године,⁶⁹ такође наводи на сличан закључак. Иако се овај период погоршања трговинских односа поклопио са истовременом кризом у политичким односима, доступни извори не дозвољавају закључак да је криза у трговини на било који начин утицала на продубљивање политичке кризе. Ову тврдњу поткрепљује већ поменути састанак два министра спољне трговине у жеку дипломатске полемике, на којем није било говора о политичким проблемима.⁷⁰ Штави-

67 Saša Mišić, *Pomirenje na Jadranu. Jugoslavija i Italija na putu ka Osimskim sporazumima iz 1975*, (Beograd: Fakultet političkih nauka, 2018), 63–65.

68 AJ, 130–658–1089, Трговински споразум СФРЈ–ЕЕЗ, резиме, 19. фебруар 1970.

69 Криза у трговинским односима избила је због преливања светске енергетске кризе на билатералне односе, о чему је већ било речи раније у тексту.

70 AJ, 751–967, Извештај о путовању савезног секретара Е. Лудвигера у Италију, 3. март 1974.

ше, чини се да је управо постојање значајнијих економских веза било фактор који је довео до стабилизације дипломатских односа. Ипак, за разлику од 1968. године, када су добри политички односи након 1968. године били довољни да се стање, макар привремено, поправи и у пољу међусобне размене, криза која је настала 1974. године била је знатно дубља. Након што је криза око постављања табла на граници била превазиђена, дипломатски односи између две земље су током 1975. године поново кренули узлазном путањом, што је крунисано потписивањем Осимских споразума у новембру 1975. године.⁷¹ Осим договора о граници, у Осиму је потписан и Споразум о унапређењу привредне сарадње уз четири прилога који су предвиђали повећање значаја малограничне размене и изградњу Слободне индустријске зоне.⁷²

Ипак, добри политички односи након решења граничног питања овог пута нису били довољни да се превазиђе криза у трговинским односима. Управо је година у којој су потписани Осимски споразуми (1975) била година највећег трговинског дефицита у односима две државе и година када је укупна билатерална размена и међусобни удео у укупној размени Италије и Југославије био најнижи.⁷³ Ово стање делимично се поправило наредне године – дефицит у размени је опао са 9 на 3 милијарде динара, а укупна размена је порасла.⁷⁴ Ипак, показало се да је у питању привремени тренд: већ следеће, 1977. године, стање у трговинским односима додатно је погоршано, а две стране, упркос значајној политичкој вољи, нису успеле да пронађу формулу за превазилажење кризе.⁷⁵ Показало се да, упркос значајном уложеном труду, две стране нису могле да савладају проблеме у светској привреди који су настали након 1974. године – што је великим делом била последица италијанске везаности за ЕЕЗ и немогућности да самостално формира своје трговинске односе са Југославијом.⁷⁶

71 Saša Mišić, *Pomirenje na Jadranu. Jugoslavija i Italija na putu ka Osimskim sporazumima iz 1975*, (Beograd: Fakultet Političkih Nauka, 2018), 368–370.

72 За цео текст споразума погледати: United Nations Treaty Series Vol. 1466, 1–24848, 134–136

73 Југословенски дефицит у робној размени са Италијом износио је 9 милијарди динара 1975. године, а учешће Италије у југословенском извозу пало је, по први пут након 15 година испод 10%. (Савезни завод за статистику, 1963–1978)

74 АЈ, 751–1224, Реализација спољнотрговинске размене са индустријски развијеним земљама Запада у 1976. години, 5. јануар 1977.

75 ДАМСП, ПА, 416317, Билатерални економски односи, Амбасада СФРЈ у Риму, 14.4.1978.

76 Benedetto Zaccaria, *The EEC's Yugoslav Policy in Cold War Europe, 1968–1980*, Palgrave Macmillan: London, 2016, 160–162; О односима Југославије и Европске економске заједнице у каснијем периоду вид. Benedetto Zaccaria, *The European*

Закључак

Економски и политички односи Италије и Југославије су се у посматраном периоду углавном развијали независно један од другог. Штавише, у периоду 1968–1969. и 1974–1975. имали су сасвим супротан смер. Добри политички односи утицали су на побољшање економских односа, што се може видети на примеру из 1968. године, када су добри политички односи након италијанских гаранција 1968. године довели до потписивања повољног трговинског споразума са Европском економском заједницом. Ипак, неопходан предуслов било је постојање макар минималних економских услова, што је видљиво из тога што након 1975. године, упркос значајном побољшању политичких односа, није дошло до побољшања стања у билатералној размени. С друге стране, лоши политички односи сами од себе нису негативно утицали на развој трговинских односа, осим ако нека од страна није предузимала економске мере које су циљале извоз друге земље. У три случаја која су разматрана (1968, 1970. и 1974), Југославија је била та која је преузела рестриктивне економске мере у два случаја, оба пута у тајности. Ове мере биле су усмерене на италијанску привредну елиту, с намером да се преко ње изврши притисак на владу у Риму. Ипак, упркос томе што је сукоб 1974. године био интензивнији у политичком смислу, југословенске економске мере биле су оштрије 1968. године, с обзиром на то да 1974. године Југославија није могла себи да приушти значајније погоршање већ лоших трговинских односа. Нису пронађени докази да су Италија или Југославија користиле друге методе стратешке трговине као што су циљана забрана извоза/увоза појединих производа или економске санкције појединим личностима из власти. Истраживање је показало да кризе у трговинским односима 1968. и 1974. године нису имале никакав негативан утицај на политичке односе, односно да су две стране заједнички покушавале да пронађу решења за проблеме у трговинским односима. С друге стране, добри економски односи имали су јак стабилизациони утицај на југословенско-италијанске односе у дугорочном погледу и убрзали су решавање насталих криза у дипломатским односима због притиска привредника и једне и друге стране.

Community and Yugoslavia in the Late Cold War Years, 1976–1989, in *Disintegration and Integration in East-Central Europe*, 2014, 264–283, 273.

Референце

- Архив Југославије
130 – Савезно извршно веће
751 – Савезни секретаријат за економске односе са иностранством
Дипломатски архив Министарства спољних послова:
Политичка архива Савезног секретаријата за спољне послове – Италија (1962–1979)
Statistički godišnjak SFRJ 1963–1978, Beograd: Savezni zavod za statistiku.
Annuario statistico italiano 1963–1978, Roma: Istituto centrale di statistica.
United Nations Treaty Series, Vol. 1466, 1–24848, 134–136.
Il Sole-24 ore
Алексић, Весна, „Андреј Митровић о важности изучавања економске историје“, *Годишњак за друштвену историју*, 2/2014, Београд: Удружење за друштвену историју, 69–77, 74–75.
Barton John H. et al., *The Evolution of the Trade Regime: Politics, Law, and Economics of the GATT and the WTO*, Princeton: University Press, 2006.
Douglas Irwin, A. „The GATT in Historical Perspective,“ *American Economic Review* Vol. 85, No. 2 (May 1995), pp. 323–328.
Драгишић, Петар, „Како је Трст постао ’наш’. Југословенска конзументистичка пракса у Трсту шездесетих и седамдесетих година“, у: *Традиција и трансформација: транснационална искуства југословенске историје: зборник радова*. Књ. 2 (ур. Олга Манојловић Пинтар, Вера Гудац Додић), Београд 2019, с. 227–241.
Fridell Gavin and Kate Ervine, “Trade Policy and Politics: From Comparative Advantage to Trade Gamble” in: *Beyond Free Trade: Alternative Approaches to Trade, Politics and Power*, edited by Gavin Fridell and Kate Ervine, Palgrave Macmillan 2015, 287–297.
Harding, Rebecca and Harding, Jack, *The Weaponization of Trade: The Great Unbalancing of Politics and Economics*, London: Publishing Partnership 2017.
Jackson, Ian, *The Economic Cold War: America, Britain, and East-West Trade, 1948–63*, New York: Palgrave 2001.
Krugman, Paul, Introduction to “Empirical Studies of Strategic Trade Policy” in: *Empirical Studies of Strategic Trade Policy* Press, edited by Paul Krugman and Alasdair Smith, University of Chicago, 1994, 1–10.
Krugman, Paul, “Ricardo’s Difficult Idea: Why Intellectuals Don’t Understand Comparative Advantage” in: Gary Cook – *The Economics and Politics of International Trade, Freedom and Trade*, Routledge Studies in the Modern World Economy, 1–10, 1998.
Mastanduno, Michael, *Economic Containment, CoCom and the Politics of East-West Trade*, Cornell University Press, 2019.

- Mišić, Saša, „Poseta Josipa Broza Tita Italiji“, u: *Tito – viđenja i tumačenja*, Olga Manojlović Pintar(ur.), Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2011.
- Mišić, Saša, “A Difficult Reconciliation on the Adriatic. The Yugoslav Road to the Osimo Agreements of 1975”, in: *Italy and Tito’s Yugoslavia in the Age of the International Detente*, edited by Massimo Buccarelli, Luca Micheletta, Luciano Monzali and Luca Riccardi, Brussels, P.I.E. Peter Lang, 2016, 256–259.
- Mišić, Saša, Pomirenje na Jadranu. Jugoslavija i Italija na putu ka Osimskim sporazumima iz 1975, Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka: Beograd, 2018.
- Mišić, Saša, Normalisation of Political Relations between Yugoslavia and Italy after the Memorandum of Understanding of 1954, in: *Serbian-Italian Relations: History and the Modern Times*, edited by Srđan Rudić, Antonello Biagini, Belgrade: The Institute of History Belgrade; Sapienza Roma: Universit of Rome, Research center CEMAS, 2015.
- Милкић, Миљан, „Формирање и организација југословенске војне управе на Слободној територији Трста 1947–1954. године, *Војноисторијски гласник* 2/2008, 53–69.
- Milkić, Miljan, *Tršćanska kriza u vojno-političkim odnosima Jugoslavije sa velikim silama 1943–1947*, Beograd, Institut za noviju istoriju Srbije, 2012, 97–98.
- Митровић, Андреј, *Расправљање са Клио*, Сарајево, 1991.
- Митровић, Андреј, *Сјране банке у Србији 1878–1914: Политишка, њројрес, евројски оквир*, Београд, 2004.
- Митровић, Андреј, *Народна банка, 1884–2004*, Београд, 2004.
- Митровић, Андреј, *Проишћивање Клио, Ојледи о теоријском у истјориојра-фији*, Београд, 1996, 68.
- Pahre, Robert, *Politics and Trade Cooperation in the Nineteenth Century: The „Agreeable Customs“ of 1815–1914*, Cambridge University Press, 2007.
- Salvatore, Dominik, *Међународна економја*, Београд: Економски факултет, 2009.
- Сандмо, Агнар, *Истјорија економских идеја*, Београд: Службени гласник, 2013 .
- Smith, Adam, *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, Vol. 1 &2 (1 ed.), London: W. Strahan, 1776.
- Tomić, Ognjen, “Examples of Informal Practices in Yugoslavia’s Trade Relations with Italy in the 1960s and 1970s”, *Currents of History/Tokovi istorije*, 3/2022, Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2022, 175–198.
- Yu Miaojie, *China-US Trade War And Trade Talk*, Springer, 2020.
- Zaccaria, Benedetto, *The EEC’s Yugoslav Policy in Cold War Europe, 1968–1980*, Palgrave Macmillan: London, 2016.
- Zaccaria, Benedetto, “The European Community and Yugoslavia in the Late Cold War Years, 1976–1989”, in: *Disintegration and Integration in East-Central Europe*, 2014, 264–283.

Dr Ognjen Tomić, Research Assistant
Institute for Recent History of Serbia, Belgrade
omtomic@gmail.com

**POLITICS AND TRADE.
THE EXAMPLE OF ITALY AND YUGOSLAVIA,
1963–1978.**

Economic and political relations between Italy and Yugoslavia in the observed period mostly developed independently of each other. Moreover, in the period 1968–1969. and 1974–1975. years had a completely opposite direction. Good political relations have influenced the improvement of economic relations. On the other hand, bad political relations by themselves did not negatively affect the development of trade relations unless one of the parties undertook economic measures that targeted the other country's exports. In the three cases considered (1968, 1970 and 1974), it was Yugoslavia that took restrictive economic measures in two cases, both times in secret. These measures were aimed at the Italian business elite, with the intention of exerting pressure on the government in Rome through them. The research showed that the crises in trade relations in 1968 and 1974 did not have any negative impact on political relations, while on the other hand good economic relations had a stabilizing effect on political relations.

Keywords: international trade, Cold War, relations between Italy and Yugoslavia, economic history